

"DE TINKOERIER"

Mededelingenblad Nederlandse TinVereniging

Jaargang 3, nummer 2, december 1995

NEDERLANDSE TINVERENIGING OPGERICHT 27 MAART 1993

Bestuur

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
J.E. Wustenhoff	Secretaris
H.J.J. Leenen	Penningmeester
L.J. Begheyn	Bestuurslid
B. Dubbe	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid

Redactie "De Tinkoerier"

B. Dubbe	Hoofdredacteur
J.F.H.H. Beekhuizen	Redacteur
J.E. Wustenhoff	Redacteur
Mevrouw A. Bochove	Beeldredactrice

Adres redactie

E. Tesschenmacherstraat 56
7415 CV Deventer

Adres secretariaat

Koppelland 11
1391 EV Abcoude

Adres penningmeester

Oosterpark 46
1092 AN AMSTERDAM

Bankrelatie

ABN AMRO Bank N.V.	
Rekeningnummer	48.69.34.691
Postgironummer van de bank	2391
Girorekening	4382632

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
1. INHOUDSOPGAVE	1
2. VERSLAG SECRETARIS 1994 EN BESTUURSMEDEDELINGEN	
3. VERSLAG LEDENBIJEENKOMST AMSTERDAMS HISTORISCH MUSEUM	3
4. EEN MINIATUUR TINNEN RELIEKHOUDER EN EEN TINNEN RELIEKDOOSJE J.E. WUSTENHOFF	5
5. VAN ENGELN, EEN BOSSCHE TINNEGIETERSFAMILIE T. KOOYMAN	8
6. PATINA G. GROENENDIJK	14
7. GOUDPATINE D. DIJS	17
8. EEN OVERNAME IN MÜNCHEN J.F.H.H. BEEKHUIZEN	19
9. "GRONINGSE" KANNEN e.a. J.P.A. WORTELBOER	22
10. TENTOONSTELLINGSNIEUWS	25
11. LITERATUUR OVER TIN H.B. van WIJK	26
12. VRAGENRUBRIEK	29

ISSN: 1380-1082

Copyright 1995

"Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur en de redactie".

De Nederlandse TinVereniging

VERSLAG VAN DE SECRETARIS OVER 1994

Gedurende het verenigingsjaar 1994 werden twee ledenbijeenkomsten gehouden en wel op 23 april in Museum Commanderie van Sint Jan te Nijmegen en op 29 oktober in het Amsterdams Historisch Museum. De bijeenkomsten werden door resp. 30 en 37 leden en introduc és bezocht.

Tijdens de bijeenkomst in Amsterdam werd tevens de Algemene Ledenvergadering/Jaarvergadering gehouden.

Op 23 april was, bij de bijeenkomst te Nijmegen, door de leden dispensatie verleend voor de zes maanden termijn waarbinnen statutair de jaarvergadering gehouden dient te worden.

Het bestuur is in 1994 viermaal bijeen geweest, namelijk op 15 januari, 24 mei, 24 augustus en 24 november.

De Tinkoerier, het mededelingenblad van de vereniging, is tweemaal verschenen, in juni en december. Van de Koninklijke Bibliotheek werd bericht ontvangen dat de "Tinkoerier" met ingang van augustus 1994 is geregistreerd door het ISSN Centrum Nederland en derhalve een ISSN-nummer is toegekend. Dit nummer, 1380-1082, dient derhalve in ieder nummer van het blad vermeld te worden.

Per ultimo 1994 had de vereniging 61 leden en 10 museumabonnementen. Twee bibliotheken, de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag en de Atheneum Bibliotheek te Deventer, hebben een gratis abonnement.

Abcoude, september 1995.

BESTUURMEDEDELINGEN

De voorjaarsbijeenkomst 1996 is gepland op:

30 maart 1996 en zal plaats vinden in het Museum Boymans van Beuningen, Mathenesserlaan 18-20, Rotterdam.

De najaarsbijeenkomst 1996 is gepland op:

9 november 1996 en zal plaats vinden in het Amsterdams Historisch Museum, Nieuwe Zijdsvoorburgwal 359, Amsterdam.

Het bestuur van de vereniging en de redactie van "De Tinkoerier"
wensen u

EEN GLANZEND "TINJAAR"
en

EEN GEZOND 1996

**VERSLAG VAN DE LEDENBIJeenKOMST/ALGEMENE LEDEN-
VERGADERING VAN 4 NOVEMBER 1995 IN HET
AMSTERDAMS HISTORISCH MUSEUM**

De voorzitter opent de vergadering om 11.15 uur en heet de aanwezigen welkom. Er zijn 26 leden en introducés aanwezig, 5 leden hebben bericht van verhindering gestuurd. Twee leden, die zich wel hadden aangemeld, zijn niet gekomen. Aangezien het restaurant zo coulant is de voor deze leden bestelde lunch niet in rekening te brengen, is de door hen betaalde f 25,00 teruggestort. Al of niet terugstorting zal van geval tot geval worden bekeken. Indien de bestelde lunch wel betaald dient te worden of de vereniging anderszins kosten moet maken voor deze leden, zal terugstorting niet plaatsvinden.

Na enkele huishoudelijke mededelingen, geeft de voorzitter het woord aan de heer H.J.E. van Beuningen die uitleg geeft over het project "Heilig en Profaan II". Als vervolg op de in 1993 verschenen publikatie "Heilig en Profaan - 1000 laat-middeleeuwse insignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen" ligt het in de bedoeling in het jaar 2000 een publikatie "Heilig en Profaan II" te laten verschijnen waarin insignes uit particuliere en museumcollecties besproken zullen worden. Tegelijkertijd zal in Museum Boymans-van Beuningen een tentoonstelling van deze insignes worden georganiseerd. Coördinator van dit project is mevrouw Drs Dory Kicken.

Tevens deelt de heer van Beuningen mede dat naar aanleiding van een in februari 1994 in Rotterdam gehouden symposium over deze insignes half november een publikatie zal verschijnen (zie blz. 28).

Hierna geeft de voorzitter het woord aan de heer B. Vreeken, conservator van het Amsterdams Historisch Museum, die aan de hand van dia's een lezing houdt over de door het Museum verkregen collectie koperen en tinnen voorwerpen van de Amstelhof. Deze collectie, merendeels 18e eeuws, bestaat praktisch geheel uit dagelijkse voorwerpen zoals borden, schalen, ketels, pispotten e.d. In zijn presentatie gaat de heer Vreeken zowel in op de details van de voorwerpen zelf als op het leven in vroegere eeuwen binnen een tehuis als Amstelhof.

Bij bestudering van de voorwerpen, is het opgevallen dat bij alle ketels op het hengsel een nummer is ingeslagen. Men is er nog niet achter wat de betekenis van deze nummers is, ook de leden kunnen hier geen uitsluitsel over geven.

De voorzitter bedankt de heer Vreeken voor zijn interessante lezing.

Na een zeer goed verzorgde koffietafel in het Museumrestaurant David en Goliath wordt de Algemene Ledenvergadering/ Jaarvergadering 1994 gehouden. Door de leden was dispensatie verleend om deze vergadering pas in het najaar 1995 te houden. Door de voorzitter wordt aan de vergadering gevraagd wederom dispensatie te verlenen om ook de Jaarvergadering 1995 pas in het najaar 1996 te mogen houden. De leden gaan hiermede akkoord.

Het verslag van de secretaris over 1994, het financieel verslag 1994, de begroting 1995 en het concept Huishoudelijk Reglement, welke stukken aan de leden waren toegestuurd, worden goedgekeurd.

Tot leden van de kascommissie 1995 worden benoemd de heren H.J.E. van Beuningen en D. Dijs met de heer G. Groenewoud als reserve.

De bestuursleden de heren J.F.H.H. Beekhuizen en L.J. Begheyn zijn aan de beurt om af te treden. Zij hebben zich herkiesbaar gesteld en worden bij acclamatie herbenoemd.

Aangezien er geen vragen zijn, sluit de voorzitter hierna de Jaarvergadering.

Hierna wordt overgegaan tot de bespreking van de door de leden meegebrachte voorwerpen. Hierbij waren o.a. een Leids kannetje, een Dordts kannetje en een uit de Waal opgebaggerd Bosch' kannetje, verder een veldfles, twee bij elkaar horende bij Reijmerswaal gevonden stapelbekertjes, een religieus insigne en twee knopen.

Tenslotte wordt de verenigingsveiling gehouden. Ingebracht waren o.a. drie borden, vier lepels (bodenvondsten), twee maatjes, een Delfts lakenlood en enige bakjes alsmede 15 kavels literatuur.

De voorzitter sluit om 15.30 uur de bijeenkomst en wenst iedereen een behouden thuiskomst.

EEN MINIATUUR TINNEN RELIEKHOUDER EN EEN TINNEN RELIEKDOOSJE J.E. WUSTENHOFF

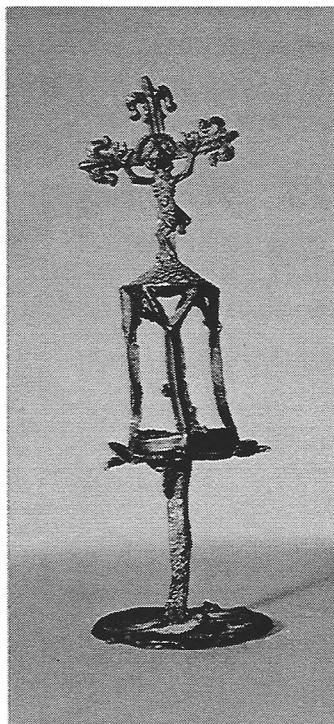
Bij bouwwerkzaamheden in het centrum van Amsterdam (Rokin) in 1985 is o.a. een laat-middeleeuws miniatuur tinnen reliekhoudertje tevoorschijn gekomen (afb. 1).

Het 7 cm. hoge object bestaat uit twee delen, namelijk een voetstuk, hoog 2,4 cm. en het reliekhoudertje. Dit houdertje heeft de vorm van een kapelletje met daarop de gekruisigde Christus. Inclusief het kruis, heeft het een hoogte van 4,6 cm. (houder 2,1 en kruis 2,5 cm.) en een doorsnee van 1,2 cm.

Het voetje is opgebouwd uit twee dunne ronde schijfjes tin, resp. doorsnee 2,3 cm. (onder) en 1,2 cm. (boven), welke door een dun staafje zijn verbonden. Aan het bovenste schijfje zitten vier oogjes waarin de vier zich aan de onderkant van het reliekhoudertje bevindende pennetjes vallen. Door de pennetjes enigszins om te buigen, zitten de twee delen aan elkaar vast.

Het kruis is 2,5 cm. hoog en 2,0 cm. breed. Het is een Latijns kruis met anker-vormige of fleur de lis beëindigingen. De Christusfiguur heeft een enigszins geknikte houding en heeft de voeten over elkaar gekruist. Christus draagt het perizonium, een korte, los omgeslagen lendendoek, welke in de middeleeuwse kunst vrij algemeen werd toegepast ¹⁾.

Op grond van bovenstaande kenmerken kan het voorwerp gedateerd worden in de eerste helft van de vijftiende eeuw.

afb. 1. Miniatuur tinnen reliekhoudertje, H. 7 cm., ca 1450.
Bodemvondst Amsterdam

Een exact gelijk exemplaar is gevonden in de grond van de Drievriendenhof te Dordrecht, waar ook nog een zestal enigszins afwijkende exemplaren uit tevoorschijn gekomen is ²⁾. Ook bij opgravingen in o.a. Middelburg ³⁾ en Zwolle ⁴⁾ zijn (delen van) exemplaren gevonden. In Zwolle is uitsluitend het reliekhoudertje gevonden, geen voetstuk.

Clevis en ter Haar gaan er in hun publikatie van uit dat het voorwerp diende om boven op een stok bevestigd te worden om zo te kunnen worden meege-dragen in een processie ⁴⁾.

Mijns inziens is deze veronderstelling onjuist.

Ten eerste zijn ook bij het Zwolse exemplaar de restanten van de pennetjes aan de onderkant nog duidelijk zichtbaar en ten tweede is het, hoewel dit exemplaar wat groter is (53 x 30 mm.) dan het Amsterdamse, toch zo klein dat het, gedragen op een stok tijdens een processie, nauwelijks op zou vallen. Ook zou het in dat geval logischer zijn indien het "kapelletje" dan geheel gesloten geweest zou zijn.

Een belangrijke aanwijzing voor het gebruik als reliekhouders is, dat een in Dordrecht gevonden exemplaar nog een klein stukje stof bevatte.

Juist in de middeleeuwen kwam de reliekverering tot grote bloei. In de kerken werden relikwieën bewaard in vaak kostbare reliekhouders. Voor de kleine reliekjes die thuis bewaard werden, kende men uiteraard veel eenvoudiger oplossingen. Veelal had men hiervoor speciale, al- of niet versierde, doosjes of eenvoudige imitaties van officiële dure reliekhouders ⁵⁾.

In het kader van dit blad is het wellicht aardig te wijzen op een tinnen "reliedoojsje" in het bezit van het Stedelijk Museum vander Kelen-Mertens in Leuven ⁶⁾. Dit "doosje", een laat-zestiende eeuwse tinnen zoutvat (afb. 2) werd, tezamen met een blikken reliekdoojsje, bij restauratiewerkzaamheden gevonden in een sepulcrum (= holte in een altaartafel, waarin relikwieën worden bewaard) in een zij-altaar in de Leuvense Begijnhofkerk. Zowel de bodem van het doosje als het reliekje waren bijna geheel vergaan. Beide doosjes waren verzegeld met het lakzegel van Andreas Cruesen, van 1656 - 1666 aartsbisschop van Mechelen. In 1657 heeft hij een bezoek gebracht aan de Begijnhofkerk.

afb. 2. Tinnen zoutvat, gebruikt als reliekdoojsje, H. 5 cm, doorsnee 7,5 cm, ca. 1600.

Stedelijk Museum vander Kelen-Mertens, Leuven.

Het is niet bekend, waarom juist een zoutvat als reliekdooosje is gebruikt. Dit zou een symbolische betekenis kunnen hebben. In de bijbel wordt op meerdere plaatsen zout als symbolisch bindingsmiddel tussen God en zijn volk genoemd en ook Jezus noemt in de Bergrede zijn discipelen "het zout der aarde". Het is echter te speculatief hier conclusies aan te verbinden.

Noten

1. Timmers, J.J.M., Christelijke symboliek en iconografie, Houten 1987, p. 88.
2. Esch, C. van der, Heiligen uit de grond van de Drievriendenhof (deel 2). In: Grondig bekeken (Periodiek van de AWN-afd. Lek & Merwestreek) 8 nr. 3, 1993, p. 8-37, afb. 28.
3. Heeringen, R.M. van. o.a. (red.) Geld uit de belt. Archeologisch onderzoek in de bouwput van de gemeentelijke parkeerkelder en het belastingkantoor aan de Kousteensedijk te Middelburg, Vlissingen 1994, p. 83, afb. 192.
4. Clevis, H. & Haar J. ter, **Pelgrimsinsignes**. Vondsten uit de Kleine Aa. In: Archeologie en bouwhistorie in Zwolle 1, 1993, p. 87, afb. 6. 1993.
5. Catalogus Museum Jacob van Horne, Weert 1986, p. 36.
6. Catalogus "Schatten der Armen". Het artistiek en historisch bezit van het O.C.M.W.-Leuven, 1988, p. 337-8, afb. 246.

VAN ENGELEN, EEN BOSSCHE TINNEGIETERSFAMILIE T. Kooyman

Zoals dat in meerdere steden het geval was, kende ook 's- Hertogenbosch zijn families, die het ambacht van tinnegieter uitoefenden.

Een bekende familie uit de 19e eeuw is de familie Van Engelen.

JACOBUS VAN ENGELEN is de eerste die het beroep koos.

Hij werd geboren te Heusden op 23-3-1789 uit het huwelijk van Joannes van Engelen en Henrica Maustet.

Op 15-5-1824 trad hij te 's-Hertogenbosch in het huwelijk met Johanna Beaudoux, geboren te 's-Hertogenbosch op 3-11-1795.

Getuigen bij het huwelijk waren:

- Martinus Wils, koperslager, neef van moederskant
- Henricus Wils, koperslager, neef van moederskant
- Johannes Franciscus Pennings, kraanmeester
- Franciscus Gijsbertus van den Bogaert, koopman

Hij ontving zijn opleiding als tinnegieter bij C. Sprengers te Heusden en werd daarna, alvorens voor zich zelf te beginnen, meesterknecht bij F. van den Bogaert te 's-Hertogenbosch ¹⁾.

Dat hij zijn vak verstond blijkt wel uit het feit, dat hij als een van de weinigen in staat was, de vormen voor de nieuwe vochtmaten bij de invoering van het metrieke stelsel zelf te maken.

Velen immers lieten de vormen maken in de kanongieterij, waartoe de Staat de gelegenheid had geboden ²⁾.

Bij zijn overlijden op 9 mei 1848 te 's-Hertogenbosch, hij was toen 59 jaar oud, woonde hij in de Vuchterstraat 198.

Getuigen bij de overlijdensaangifte waren:

- Gerardus Johannes Sibos, aanspreker en lijkbezorger en
- Theodorus Beaudoux, tinnegietersknecht, 26 jaar en volle neef.

Van Jacobus zijn de volgende tinmerkjes bekend:

³⁾

Jacobus had 3 zonen die in zijn voetsporen traden.

De bekendste werd Frans:

FRANCISCUS ADRIANUS werd op 18 juli 1836 te 's-Hertogenbosch geboren. Hij trad op 23-8-1860 te 's-Hertogenbosch in het huwelijk met Adriana Susijn, geboren te Goes op 22-4-1837 en dochter van Laurentius Antonius Susijn en Katharine Francisca Vaes.

Getuigen bij het huwelijk waren:

- Wilhelmus Josephus van Engelen, meester tinnegieter, 32 jaar, broer
- Antonius Joannes van Engelen, meester tinnegieter, 26 jaar, broer
- Johannes Sluyter, koopman en
- Petrus Antonius Sluyter

Dat ook Frans een uitstekend vakman was blijkt uit de eervolle vermelding voor zijn inzending van tinnen voorwerpen bestaande uit een schotel, kleine bladen, bekers en kannen op de nationale tentoonstelling van nijverheid, die in 1861 te Haarlem werd gehouden ⁴⁾.

Hij woonde o.a. in de Vughterstraat (in 1864) en op de Pensmarkt B 36 in 1880. In of kort vóór 1910 hield Frans met het beroep van tinnegieter op en op 23 juni 1910 verhuisde hij naar Breda, alwaar hij op 9 februari 1917 overleed.

Franciscus Adrianus van Engelen

Van Frans zijn de volgende tinmerkjes bekend:

5)

Behalve Frans waren ook zijn broers Wilhelmus Josephus en Antonius Joannes meester tinnegieter.

WILHELMUS JOSEPHUS werd geboren op 18-11-1829 te 's-Hertogenbosch.

Getuigen bij zijn geboorte-aangifte waren:

- Martinus Wils, koperslager en
- Simon Cleophas, smid

Op 5 mei 1858 trad hij te 's-Hertogenbosch in het huwelijk met Joanna Maria Smulders, geboren te 's-Hertogenbosch op 30-1-1838.

Getuigen bij het huwelijk waren:

- Antonius Franciscus van Engelen, winkelier
- Martinus Smulders, touwslager
- Johannes Cornelis Smulders, touwslager en
- Johannes Ruys, koopman

Naast meester tinnegieter was hij tevens winkelier in kramerijen/galanteri en (snuisterijen).

Nadat zijn vrouw op 41-jarige leeftijd (21-2-1879) was overleden, vertrok het gezin op 11-11-1879 naar Breda, waar het introk bij een zuster van hem, Elisabeth Maria Huberta van Engelen, gehuwd met De Bruyn en wonende in de Eindstraat A 17.

Wilhelmus Josephus verongelukte op 15-7-1900 te Breda met de paardentram.

In de krant stond het navolgende bericht:

"Nieuws uit Breda. Ernstig ongeluk.

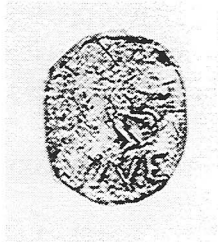
De heer Van E. had gisteren plan te gaan dineeren ten huize van zijn zuster op de Zandberg te Ginniken. Hiertoe had hij de tram genomen en wilde, ondanks de waarschuwing des conducteurs, afstappen toen de tram nog in volle vaart was.

Ongelukkigerwijze sprong de heer Van E. niet met de gang der tram mede, zoodat hij achterover sloeg met het hoofd op de keistenen. Hij werd in bewusteloozen toestand binnengedragen bij dr. Staeman en overleed nog denzelfden avond aan de gevolgen van een hersenschudding".

Wilhelmus Josephus van Engelen

Van Wilhelmus is het volgende tinmerkje bekend. Ik trof het aan op een peperstrooier, eigendom van de gemeente Erp (thans streekarchief in de gemeente Veghel).

ANTONIUS JOANNES werd op 18-2-1834 te 's-Hertogenbosch geboren. Getuigen bij de geboorte-aangifte waren:

- Simon Cleophas, meester smid en
- Martinus Wils, meester koper- en blikslager

Hij was gehuwd met Adriana Maria de Rooy, geboren te 's-Hertogenbosch op 9-6-1834 en overleden op 16-12-1910 te Teteringen. Antonius Joannes overleed op 25-2-1898 te Ginniken.

Als meester tinnegieter is hij waarschijnlijk niet in 's-Hertogenbosch werkzaam geweest. Er zijn daar ook geen merken bekend, die aan hem kunnen worden toegeschreven. Wel is van hem bekend, dat hij in Brussel de tinnegieterij van de uit Weert afkomstige tinnegieter Stoeltjes voortzette ⁶⁾.

Merken uit zijn Brusselse periode zijn wel bekend (F. Hertz Pompe, Poinçons d'étainiers Bruxellois au musée des étains).

De derde generatie wordt vertegenwoordigd door:

FRANCISCUS ADRIANUS HUBERTUS.

Hij werd op 10-8-1864 te 's-Hertogenbosch geboren als zoon van Franciscus Adrianus (Frans) van Engelen.

Getuigen bij de geboorte-aangifte waren:

- Franciscus Adrianus van Engelen, meester tinnegieter en
- Johannes Ruys, koopman

Op 3-10-1872 vertrok hij naar Oirschot (kostschool).

Hij vestigt zich in 's-Hertogenbosch op 1-5-1886 maar wordt op 4-4-1888 uitgeschreven naar Den Haag. Naast meester tinnegieter was hij tevens handelsagent.

Hij was gehuwd met Maria Françoise Frederique van Dormolen.

Op 12-11-1915 overleed hij te 's-Hertogenbosch.

Het hierna volgende tinmerkje trof ik aan op een ronde waterstof ϕ 18 cm. in de Abdij van Berne te Heeswijk (inv. no T 26).

Het merkje is ovaal van vorm met daarin nog leesbaar "Engelen 's-Bosch".

Het kan zeker toegeschreven worden aan de familie Van Engelen, maar wie het merkje gebruikt heeft blijft in verband met het ontbreken van de voorletter(s) op dit moment nog een vraag.

DE GIETVORMEN

De vormen waarin de tinnen voorwerpen gegoten werden, van zowel vader Jacobus als van zijn zoons Franciscus (Frans) en Wilhelmus worden overgenomen door de Bossche tinnegieter H.C. Ekels die tussen 1900 en 1915 in de Karrestraat woonde en werkte⁷⁾.

Hiervan is helaas niets meer bewaard gebleven.

Volgens zijn kleinzoon, de heer H.J. Ekels, thans nog woonachtig te 's-Hertogenbosch, is alles wat betrekking had op de tinnegieterij van zijn grootvader, ook de draaibank, de vormen en het gereedschap, door zijn vader in de oorlog 1940 - 1945 verkocht aan het Openluchtmuseum te Arnhem.

Daar had men het plan met deze aankoop een tinnegieterij op te stellen, zoals dat ook gebeurd is in Delfshaven (Het Zakkendragershuisje).

Het materiaal is in 1943 of 1944 verscheept, maar nooit in Arnhem aangekomen. Waarschijnlijk is het onderschept door de Duitsers en gebruikt als grondstof voor de oorlogsindustrie.

Verificatie van deze gegevens bij de Stichting "Het Nederlands Openluchtmuseum" bleek niet mogelijk.

De heer E.M.Ch.F. Klijn, die gedurende 30 jaar conservator van het museum is geweest, vertelde mij dat door de oorlogshandelingen, o.a. de slag om Arnhem en de evacuatie van het museum, zeker archiefbescheiden zijn zoekgeraakt.

Aan het eind van de oorlog hebben zich chaotische toestanden afgespeeld bij het museum. Zo lagen her en der verspreid over het museumterrein archiefstukken en inventarisboeken.

Hoewel de heer Klijn de naam Ekels nooit is tegengekomen in het archief, acht hij het verhaal zeker geloofwaardig. Immers, meerdere malen kwam het voor dat voorwerpen die het museum graag wilde hebben, reeds betaald werden voordat de voorwerpen werden afgeleverd. (Dat gebeurde ook bij Ekels).

En dat het museum belangstelling had voor deze voorwerpen blijkt wel uit het feit dat het museum in de jaren vijftig een grote collectie koperen gietvormen uit de Zwolse tinnegieterij van Kamphof verwierf.

Noten

1. Vermet, B.M., B. Dubbe en A.M. Koldewey
Een eigenzinnig verzamelaar; Karel Azijnman 1876 - 1936
's-Hertogenbosch 1989, p. 27
2. Vermet, Dubbe en Koldewey, a.w. p. 24

3. Dubbe, B.
Tin en tinnegieters in Nederland
Lochem 1978, p. 357-358

Kooyman, T.
De Bossche tinnegieter en zijn tijd; een overzicht
's-Hertogenbosch 1984, p. 108
4. H.F.J.M. Van den Eerenbeemt en
L.P.L. Pirenne (Red.), 's-Hertogenbosch op de drempel van een nieuwe
tijd; aspecten van het economisch en sociaal leven na 1850,
Nijmegen 1960, p. 40
5. Dubbe, a.w. p. 357
Kooyman, a.w. p. 107
6. Vermet, Dubbe en Koldewey, a.w. p. 27
7. Vermet, Dubbe en Koldewey, a.w. p. 25

Mevrouw Ireen van Engelen te Amsterdam, achterkleinkind van de Bossche tinnegieter Wilhelmus Josephus van Engelen, verstrekke mij de genealogische gegevens voor dit artikel.

PATINA G. Groenendijk

Het na verloop van tijd **verkleuren** van glad bewerkte oppervlakken wordt bij sommige metalen en legeringen, zoals bijvoorbeeld brons en tinlegeringen, aangeduid met **patina**.

Hoofdzakelijk chemische aantasting

Bij aan nagenoeg **droge lucht** (bevat zeer weinig waterdamp, dus heeft een zeer lage relatieve vochtigheid) blootgestelde metalen en legeringen bestaat patina hoofdzakelijk uit een doorgaans bijna onzichtbaar dun laagje metaal-oxyde. Een **chemische verbinding** van metaal met zuurstof.

Elektrochemische werking

Een meer voorkomende vorm van oppervlakteverandering is de elektrochemische. Deze kan alleen optreden als het oxyde van het betreffende metaal, of een ander metaal of metaalverbinding, via een waterige vloeistof met het metaal in contact komt. Tussen de verschillende metalen en chemische metaalverbindingen bestaat namelijk een **elektrisch spanningsverschil**.

Zie daarvoor de hieronder opgenomen **edelheidsreeks** voor een aantal zuivere metalen. Hoewel daarin geen metaalverbindingen voorkomen, hebben die uiteraard een eigen spanningsverschil ten opzichte van elkaar en ten opzichte van de in de tabel opgenomen zuivere metalen.

Edelheidsreeks voor een aantal zuivere metalen

Spanningsreeks in Volts van metalen in waterige oplossing ten opzichte van waterstof, volgens Lüpfer.

Kalium	-3,2	IJzer	-0,43	Waterstof	+0
Natrium	-2,8	Cadmium	-0,40	Koper	+0,34
Magnesium	-1,55	Kobalt	-0,29	Zilver	+0,80
Aluminium	-1,28	Nikkel	-0,22	Kwik	+0,86
Mangaan	-1,08	Lood	-0,12	Goud	+1,50
Zink	-0,76	Tin	-0,10	Platina	+1,80

Omdat vooral vervuild water de eigenschap heeft goed elektrische stroom te geleiden (**elektrolyt**), ontstaat, door bedoeld spanningsverschil, tussen verschillende metalen of metaalverbindingen (dus ook metaaloxiden) en metalen die zich daarin bevinden een elektrische stroom.

Altijd wordt daarbij het minst edele metaal, of de minst edele metaalverbinding, aangetast en neergeslagen op het andere metaal of op de metaalverbinding.

Dit staat bekend als **galvanische werking**.

Metaal blootgesteld aan vochtige lucht

Bij aan vochtige lucht blootgestelde metalen treedt zowel oxydatie als galvanische werking op, dus **elektrochemische werking**. Een bekend voorbeeld daarvan is **ijzerroest**. Weinig bekend is dat ijzer in droge lucht wel oxydeert (mat glanzend) maar niet roest. IJzerroest ontstaat uitsluitend in vochtige lucht en in zuurstofrijke vochtige milieus. Dit komt doordat ijzeroxyde geen afsluitend laagje op het ijzer vormt. Daardoor kan er uit de lucht **gecondenseerde waterdamp** tussen het ijzeroxyde en het ijzer komen (elektrolyt). Tussen die twee ontstaat dan galvanische werking. Hierbij lost het ijzer op (omdat het onedeler is dan ijzeroxyde) en slaat neer op het ijzeroxyde waar het oxydeert. Vanwege de **korrelige vorm** krijgt het de bekende roestbruine kleur. IJzerroest beschermt het onderliggende ijzer niet, het roesten gaat ondanks de roestlaag door!

Bij sommige metalen sluit het nauwelijks zichtbare oxydelaagje het onderliggende metaal af. Is dat het geval dan treedt geen elektrochemische werking op. Een bekend voorbeeld daarvan is **aluminium**.

Op aan lucht met lage relatieve vochtigheid ¹ blootgestelde **tinlegeringen** vormt zich een oxydelaagje dat pas na lange tijd enigszins zichtbaar wordt (lichtgrijs gekleurd).

Bij aan **vochtige lucht** blootgestelde tinnen voorwerpen treedt elektrochemische werking op. Op de duur ontstaat een steeds dikker wordende laag **grauw patina**, die zelfs (vooral bij buiging) kan gaan schilferen.

Goudpatina

Bodemvondsten van tin vertonen soms een zeer gewilde **goudkleurige glans**, het zogenaamde **goudpatina**.

Bekend is, dat dit alleen voorkomt op vondsten uit **vochtige grond** (waarin dus elektrolyt aanwezig is).

Na bestudering van voorwerpen met goudpatina is, naar mijn mening, op plaatsen waar dit voorkomt niet of nauwelijks sprake van chemische aantasting, maar van hoofdzakelijk **galvanische neerslag**.

De bodemlagen waarin deze vondsten gedaan worden, bevatten water, zouten, zuren, sporen van allerlei **metalen** en (niet te vergeten) **metaalverbindingen** enzovoort. Een ideaal milieu voor elektrochemische werking op oppervlakken van zich daarin bevindende metalen voorwerpen.

Opvallend is, dat op tinnen bodemvondsten zich, tussen vaak zwart/bruin patina, **vlekken** goudpatina vertonen. Het eerste is het gevolg van of een

---

¹ Lucht kan bij een bepaalde temperatuur een bepaalde maximale waterdamp bevatten. Bij mist is dat bij die temperatuur 100%. Wordt de temperatuur opgevoerd, dan kan lucht meer waterdamp opnemen. Is dat niet voorhanden dan zakt de vochtigheid tot bijvoorbeeld 60% van de bij die temperatuur maximale. In die toestand heeft het dan een relatieve vochtigheid van 60%.

lichte elektrochemische aantasting of van galvanische neerslag (met die kleur) van een metaal of metaalverbinding.

De vlekken zijn het gevolg van **de situering** in de bodem ten opzichte van de bodemvondst van het metaal, of de metaalverbinding, die als goudkleurig is neergeslagen.

Hoewel de bodem sporen goud en goudverbindingen (bijvoorbeeld goudchloride) kan bevatten is alles wat een goudkleur heeft nog geen goud. Volgens de edelheidsreeks zou goudneerslag zelfs onmogelijk zijn (tin - 0,10 V, goud +1,50 V, spanningsverschil 1,60 V). Afgaand op de kleur zou goudpatina neergeslagen **kobalt** kunnen zijn. Is het echter een metaalverbinding, dan kan een heel ander metaal in het geding zijn. Chemische metaalverbindingen hebben namelijk totaal andere eigenschappen dan de zuivere metalen. Hetgeen ook geldt voor de kleur. Zo heeft bijvoorbeeld door elektrochemische werking gevormd ijzerroest (ijzeroxyde) een kleur die sterk afwijkt van die van zuiver ijzer.

Alleen met **fysisch/chemisch** onderzoek kan worden vastgesteld waaruit goudpatina bestaat.

GOUDPATINE

D. Dijs

Bij de waardering van tinnen voorwerpen speelt de patine soms een belangrijke rol. Door het verblijf in de bodem, ontstaat meestal een donkere patina. Dikwijls echter kan er bij verblijf in een drassige bodem een fraaie goudkleurige patine ontstaan.

In de mij bekende literatuur wordt het verschijnsel goudpatine wel beschreven maar over de samenstelling daarvan heb ik niets gevonden. Reden voor mij om eens te proberen om met behulp van instrumentele analyse de samenstelling te achterhalen. Moderne analyse technieken maken het mogelijk voorwerpen op materiaalsamenstelling te onderzoeken zonder dat deze voorwerpen daardoor zichtbaar beschadigd worden.

Voor het onderzoek aan metalen en hun corrosieproducten wordt meestal gebruik gemaakt van de raster-elektronenmicroscopie in combinatie met röntgen micro-analyse apparatuur. Bij deze methode schiet men in een luchtledige ruimte elektronen op een van het te onderzoeken voorwerp afgesneden metaalschijfje. Door de hoge snelheid waarmee de elektronen het materiaal raken, gaat de te onderzoeken stof zelf röntgenstraling uitzenden. Deze straling wordt gemeten. De golflengte van deze straling geeft aan welke elementen aanwezig zijn. Uit de sterkte van de straling worden de hoeveelheden van elk aanwezig element bepaald.

Onderzocht werd de goudpatine aanwezig op een 16e-eeuws tinnen speelgoed-schaaltje met een diameter van 3 cm. (afb. 1).

Afb. 1

Het schaalje is niet gemerkt en is gevonden in de grond, afkomstig uit de binnenstad van Amsterdam.

Onder de lichtmicroscop werd met een prepareernaald een stukje patine met onderliggend metaal ter grootte van 0,1 mm. afgesneden. Onderzoek van dit monster met behulp van de bovenomschreven methode leverde de volgende resultaten op:

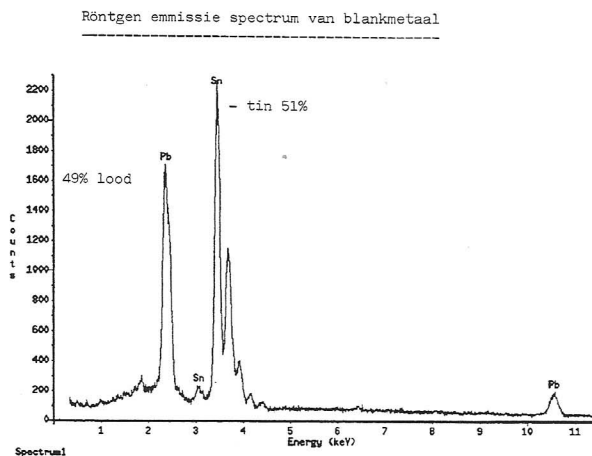
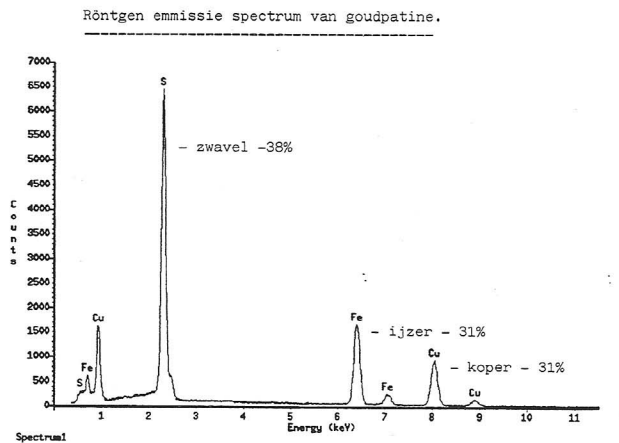
- het materiaal waarvan het bakje werd gemaakt bestaat uit 49% lood en 51% tin. Het bakje werd dus terecht niet gemerkt.
- de goudpatine bevat 38% zwavel, 31% ijzer en 31% koper (afb. 2) en zou dus kunnen bestaan uit ijzer- en kopersulfides.

De goudpatine-laag bevat dus geen tin en is derhalve niet ontstaan uit een chemische reactie van tin aan het oppervlak.

De ijzer- en kopersulfides zijn als een laagje op het tinoppervlak neergeslagen. Goudpatine blijkt dus ook te kunnen ontstaan op voorwerpen met een relatief laag tingealte. Ook op messing voorwerpen komt incidenteel goudpatine voor.

Interessant zou nu zijn eenzelfde onderzoek uit te voeren aan een messing voorwerp met goudpatine met als mogelijk resultaat dat de beide patines in principe gelijk zijn.

Afbeelding 2

EEN OVERNAME IN MÜNCHEN J.F.H.H. BEEKHUIZEN

Het moge bekend zijn dat de merkijzers van een overleden tinnegieter vernietigd of ingeleverd moesten worden bij het gilde.

Het was de weduwe echter toegestaan, zonder verdere proeve van bekwaamheid, de zaak voort te zetten met de merken van haar overleden echtgenoot.

Het spreekt voor zichzelf dat wanneer zij opnieuw huwde of stopte met de tinnegieterij de merken eveneens ingeleverd moesten worden.

Indien een andere tinnegieter het bedrijf overnam, maakte hij uiteraard gebruik van zijn eigen merken.

In de praktijk is onlangs een aardig voorbeeld hiervan gevonden.

Enige tijd geleden werd er een kannetje op voet aangeboden, dat gemerkt was op het handvat met het stadsmerk van München en het gietersmerk met de initialen "IIS" en datering 174[.] (afb.1).

Afb.1

Volgens Hintze behoort dit merk toe aan Johann Joseph Schmiderer (Schmidterer), die in 1743 in München meester werd (afb.2) ¹⁾.

Afb.2

Zijn werkplaats genaamd "Innere Statt Petri" was gelegen aan de Marienplatz 20. In datzelfde jaar en wel op 12 mei trouwde hij met de slagersdochter Magdalena Hörmann. Uit dit huwelijk werd minstens één dochter geboren. Hij overleed op 23 december 1756.

Even later werd er een tinnen schotel "gevonden" (afb. 1), die aan de achterzijde gemerkt was met eveneens het stadsmerk van München, een gietersmerk met naam "ENTR[.]" en gedateerd 1765 (afb. 3).

Afb.3

In hetzelfde deel van Hintze komt de naam van de betreffende tinnegieter voor ²⁾. Het gaat om Johann Wilhelm Entres, zoon van een glazenier uit Mannheim. Johann Wilhelm werd geboren in 1741 en verkreeg in 1765 het meesterschap. In hetzelfde jaar verwierf hij ook het burgerrecht.

Hij trouwde op 1 april van datzelfde jaar en hier ligt de verbinding, met de dochter van de hierboven genoemde tinnegieter Johann Joseph Schmiderer. Hij nam na het overlijden van zijn schoonvader diens werkplaats over.

Gedurende twee perioden nl. van 1774 tot 1777 en van 1786 tot 1788 stond hij aan het hoofd van het gilde. Hij liet zijn zoon in 1795 inschrijven als leerjongen.

Tinnegieter Entres overleed op 2 april 1797. Zijn weduwe verkocht de tinnegieterij op 24 december 1804 aan Johann Baptist Knoll, die zijn eigen merk ging voeren, nadat hij in 1805 meester tinnegieter werd ³⁾.

Wat er met het tinnegietersbedrijf van Schmiderer gebeurd is in de periode van 1756 en 1765 is niet bekend. Het meest voor de hand liggend is dat de weduwe de zaak heeft voortgezet.

Het kwam vaak voor dat een dochter van de een tinnegieter huwde met iemand die ook het tinnegietersvak uitoefende, met als gevolg dat de werkplaats overging naar de schoonzoon. Dat is op zichzelf niet zo belangrijk.

Het komt evenwel niet vaak voor dat men twee objecten van verschillende tinnegieters verwerft, die historisch met elkaar verbonden zijn door huwelijk en opvolging.

Inmiddels hebben de kan en de schotel één nieuwe Nederlandse eigenaar/verzamelaar gevonden.

Gegevens kannetje

Graving op het kanlichaam, eigenaarsinitialen "AER" met datering 1745 in lauwerkrans.

Hoogte: 25,5 cm.

Gegevens schotel:

Gegraveerde eigenaarsinitialen "FEM" op de rand.

Doorsnede: 42,5 cm.

Noten

1. E. Hintze, Süddeutsche Zinngiesser II 1965, Band VI, p. 112, nummer 552 en 553.
2. Ibidem, blz. 115, nummer 561.
3. Ibidem, blz. 116, nummer 569.

**"GRONINGSE " KANNEN e.a.
J.P.A. WORTELBOER**

"Groningse" kannen

Zowel in Groningen als in Ostfriesland komen cilindrische kannen voor met deksel, voorzover mij bekend gebruikt als bierpul.

De Duitse kannen hebben een platter deksel, evenwel bekroond met een knopje, terwijl de Groningse kannen een wat boller deksel hebben zonder knopje (Dubbe, blz. 270, fig. 152 en afb. 1).

Van de Groningse kannen ken ik slechts als maker: Wobbenius Rienewerf en Hendrik Schaapschoe: WRW en HSS, alle te dateren omstreeks 1800.

Er zijn evenwel ook identieke kannen, die veel vroeger zijn te dateren; in de collectie van het Gewestelijk Historisch Museum te Appingedam bevinden zich twee kannen, waarvan het oudste exemplaar blijkens de daarin aangebrachte inscriptie uit ca. 1726 stamt (afb. 1);

een derde exemplaar, voorzien van een stippelgraving met het jaar 1767, trof ik staande in een Bedumer vensterbank aan.

De tinnegietersmerken zijn bij alle drie de kannen helaas niet voldoende leesbaar.

Indien deze pullen specifiek Gronings zijn, en of dat zo is weet ik niet, dan moet het mogelijk zijn andere Groningse tinnegieters te herkennen.

Wat mij in ieder geval verbaast, is dat geen kannen van andere bekende Groningse tinnegieters bekend zijn; ik denk daarbij bijvoorbeeld aan Bleker en Aarendsdijk: PHB en PAD.

Twee Groningse taxateurs van roerende zaken, die beroepsmatig regelmatig tinnen voorwerpen onder ogen krijgen, bevestigden mij eveneens slechts kannen van WRW en HSS aan te treffen.

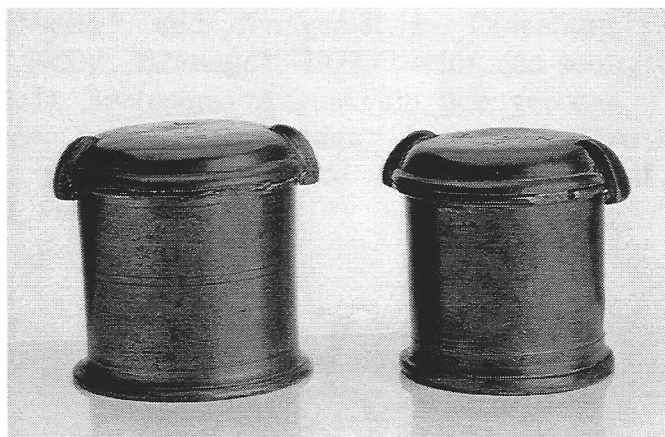
Wie van de lezers heeft soortgelijke "Groningse" kannen onder ogen gehad, in hoogte variërende van 16 - 22,5 cm?

Cilindrische boterbussen

Er zijn mij 3 types bekend:

1. met een plat schroefdeksel;
2. met een plat schroefdeksel met daarop een verticale beugel (zie Dubbe, blz. 313, afb. 209);
3. a. met een plat deksel met bajonetsluiting (zie Beekhuizen: Verkoop-expositie "Tin, mei 1995 nrs. 34 en 35, door mij genoemd: type: Winschoten (afb. 2);

- b. idem, type Quakenbrück (afb. 3).

Kohlmann schrijft in zijn hierna te noemen studie dat boterbussen voorkomen in Emden, Norden, Aurich en Leer en bovendien in Noord-Nederland.

Mijn indruk is, dat type 1 het oudste type is; een exemplaar gemerkt PAD uit Groningen ca. 1750 is mij bekend.

Type 2 ken ik slechts van Groningse tinnegieters uit de tweede helft 19e eeuw; type Winschoten, waarvan mij twee exemplaren bekend zijn, beide gegoten door W. Zuidema te Winschoten, die huwt in 1850;

een derde exemplaar is gemerkt - niet geïdentificeerd - met gekroonde roos met gietersinitialen "I[H]BR". Wie van de lezers kan het vorenstaande bevestigen en wie beschikt over aanvullend materiaal?

Mosterdpotjes

In zilver zijn mosterdpotjes van vóór 1800 nauwelijks bewaard gebleven. In de vorm van een gebuikt kannetje komen zilveren exemplaren uitsluitend voor in de stad Groningen tussen 1679 en 1718; het type is afgeleid van de tinnen Avondmaalsbekers.

Wat mij vervolgens verbaast, is dat soortgelijke tinnen exemplaren (Kohlmann, blz. 181, afb. 134) regelmatig in de handel wordt aangetroffen; helaas niet gemerkt.

Ik ken een gemerkt, vermoedelijk Gronings, exemplaar uit ca. 1750. Kohlmann in "Zinngiesserhandwerk und Zinngerät in Oldenburg, Ostfriesland und Osnabrück (1600 - 1900)", Göttingen 1972, beeldt één soortgelijk exemplaar af, vervaardigd door L.D. Bahlmann te Quakenbrück, geboren 1710, huwt in 1742. In "Der Zinngiesser und seine Kunden" betreffende Artland Altlandkreis Bersenbrück-angrenzende Gebiete wordt het exemplaar dat Kohlmann noemt eveneens afgebeeld (afb. 4).

Ik vraag mij af: zijn deze tinnen exemplaren eveneens uitsluitend of nagenoeg uitsluitend in Groningen en een enkele keer in Quakenbrück vervaardigd of komen ze algemeen voor?

TENTOONSTELLINGSNIEUWS

"Opgraving Huys ter Kleef"

Ruim vier jaar geleden heeft de Archeologische Werkgroep Haarlem gewerkt aan de opgraving van het Huis ter Kleef. De voorlopige resultaten van het onderzoek worden gepresenteerd in het Archeologisch Museum in Haarlem. De tentoonstelling duurt van 8 september 1995 t/m 21 april 1996 en is geopend van woensdag t/m zondag van 13.00 - 17.00 uur.

De tentoonstelling toont een grote verscheidenheid aan voorwerpen. De objecten zijn gerangschikt naar materiaalsoort. De oudste aan het kasteel te relateren vondsten dateren uit de 13e eeuw. Aardewerk, metalen voorwerpen en gebruiksvoorwerpen van hout, leer, glas en bot geven een indruk van het leven op het kasteel in verschillende perioden.

In de tentoonstelling wordt aandacht besteed aan de historie en de bouw-historie van het pand. Het Huis ter Kleef is van groot historisch belang omdat dit, tijdens het beleg van Haarlem in 1573, het hoofdkantoor van de Spanjaarden was.

Het huis is een van oorsprong 13e eeuws stenen gebouw, waarvan de verschillende verbouwingsfasen nog goed te traceren zijn. Na het beleg van 1573 werd het opgeblazen.

Voor tinliefhebbers is de tentoonstelling extra interessant vanwege de gevonden tinnen voorwerpen, o.a. 23 borden (opgerold in de grond aangetroffen) met het wapen van de familie Ter Kleef en een zeer fraaie tinnen kan ($\pm$ 1550-1573) met op het deksel ingeslagen het wapen van Haarlem en de initialen "CV". Deze initialen behoren toe aan de Haarlemse tinnegieter Cornelis Vechtersz en de kan is daarmee het enige bekende gemerkte stuk van deze tinnegieter. Verder zijn nog kleinere tinnen of lood/tinnen voorwerpen gevonden zoals lepels, insigne, penning en een (incomplete) mooi uitgewerkt console.

Van de opgravingen is ook een boek verschenen, getiteld "Huis ter Kleef. Het enige kasteel van Haarlem", redactie J.J. Temminck (ISBN 90 6097 407 7), uitg. Schuyt en Co. b.v., Haarlem. Het Boek is ook bij het museum verkrijgbaar en kost f 45,00.

LITERATUUR OVER TIN H. van WIJK

Nederlandse tincatalogi

Eén van de aardigste manieren om iets over tin op te steken is om catalogi door te nemen (doornemen is iets tussen lezen en kijken in). Dat is gauw klaar denkt u misschien, zoveel zijn er toch niet? Nou dat valt wel mee, de lijst hieronder vermeldt er 23. Toegegeven, twee daarvan gaan over tinnen figuren en een paar andere gaan niet alleen over tin. Daar staat tegenover dat ik niet heb opgenomen verkoopcatalogi van tinnegieters en evenmin catalogi van antiquairs in tin, hetzij hun collectie, hetzij een bijzondere verkooptentoonstelling betreffend.

Hoe compleet is deze lijst? Ik weet het niet, mocht iemand me op een lacune kunnen wijzen dan houd ik me aanbevolen. Van sommige heb ik alleen een fotokopie, de jacht op het origineel blijft natuurlijk open en groot was mijn geluk onlangs toen iemand me het origineel van De lakenhal 1946 gaf, nadat ik nota bene niet lang daarvoor Museum Zutphen 1938 had gekregen!

Ook dit stukje dwaalt weer af naar de bibliofiele kant van mijn literatuur. Een paar jaar geleden vond ik in het Kunsthistorisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam de catalogus van De Lakenhal uit 1927. De bibliotheek van De Lakenhal bleek die niet te bezitten en de bibliothecaris was dus zeer in z'n schik van mij een kopie te ontvangen.

Bij die gelegenheid hoorde ik dat de bibliotheek twee originele exemplaren van 1946 bezat. Mijn hebzuchtige blikken waren echter aan blindemansogen besteed; des te groter dan de vreugde om zoiets later dan toch in handen te krijgen.

Overzicht Nederlandse tincatalogi

1905	Rotterdamsche Kunstkring	Tentoonstelling van Oud-Tin en Oud-Aardewerk
1925	Gemeente Museum 's-Gravenhage	Tentoonstelling van Oud Tin
1925	Museum Provinciaal Genootschap 's-Hertogenbosch	Tentoonstelling van oude tinnen voorwerpen
1927	Gemeente Museum Arnhem	Tentoonstelling Schilderijen..., kandelaars, tinnen tabakspotten
1927	Stedelijk Museum De Lakenhal Leiden	Tentoonstelling van oud tinwerk
1928	Gemeente Museum 's-Gravenhage	De Gedekte Tafel in vijf Eeuwen (ge ill.)

1938	Museum Zutphen	Tentoonstelling van Oud Tin
1940	Gemeente Museum Bergen op Zoom	Rond de tentoonstelling (brochure)
1946	Stedelijk Museum "De Lakenhal"	Tentoonstelling van de 15e en 16e eeuwsche gebruiksvoorwerpen uit de collectie A.J.G. Verster te 's-Gravenhage
1950	Museum Het Prinsenhof, Delft	Tentoonstelling van Oud Tin (geïll.; los: 8 pag. verbeteringen en aanvullingen)
1954	Museum Boymans	Tin Verzameling A.J.G. Verster (geïll.; los: 10 pag. Tin op schilderijen)
1956	Waaggebouw Te Amsterdam	Historie in Tin
1965	Singer Museum, Laren NH	Blik op Tin (geïll.)
1967	Borg "Verhildersum" bij Leens	"Kijken naar tin"
1972/73	De Lakenhal, Leiden	Tin Ten Toon uit eigen bezit (geïll.)
1976	Museum Boymans-van Beuningen	Zout op tafel De Geschiedenis van het zoutvat (geïll.)
1977	Haags Gemeentemuseum	Tin uit de Lage Landen Pewter from the low Countries (geïll.)
1979	Museum Willet-Holthuysen, Amsterdam Provinciaal Museum Sterckshof, Antwerpen Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam	Keur van tin uit de havensteden
1986	Het Prinsenhof, Delft, t.g.v. de 38e Antiekbeurs	120 bodemvondsten uit het privé- bezit van de heer H.J.E. van Beuningen (geïll.)

1987	Nationaal tinnen figuren museum te Ommen	Nederland in de Gouden Eeuw in tinnen figuren (geïll.)
1987	Markiezenhof Bergen op Zoom	Schatten uit de Schelde (geïll.)
1994	Museum Boymans-van Beuningen	Heilig en profaan, Laat middeleeuwse insignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen (geïll.)
?	Stichting W.G. Elias-Vaes i.s.m. Erasmusuniversiteit van Rotterdam	Europees tin in de loop der eeuwen

Binnenkort verschijnt:

Heilig en Profaan

Laat-middeleeuwse insignes in cultuurhistorisch perspectief

onder redactie van prof.dr A.M. Koldeweij en drs J.M.F. Willemsen
 formaat: 17 x 24 cm
 omvang: 104 blz, paperback
 rijk geïllustreerd
 prijs: f 28,- / 560 Bfr
 ISBN 90.6881.040.5

Onderzoek naar het pelgrimsteken als religieus souvenir en amulet heeft de afgelopen jaren plaatsgevonden, maar over de middeleeuwse insignes van meer profane en erotische voorstellingen is nog heel weinig bekend.

Deze afwisselende bundel is de neerslag van lezingen die werden gehouden tijdens de gelijknamige studiedag in Museum Boymans-van Beuningen. Deskundigen uit diverse disciplines belichten zeer verschillende kanten van het cultuurhistorisch onderzoek rondom de insignes, variërend van de duiding van pelgrimstekens en de functie van bedevaarten tot aan erotische literatuur en de betekenis van het dragen van sexuele amuletten.

Na een redactionele inleiding en een historische terugblik (door H.J.E. van Beuningen) komen achtereenvolgens aan bod: Insignes, religieus en profaan (prof dr A.M. Koldeweij); Insignia in de marge (dr J.B. Bedaux); Sex in de 13de-eeuwse fabliaux: literaire voorlopers van erotische insignes (prof.dr J. van Os); Reynaert de Vos als pelgrim (dr P.W.M. Wackers); Bedevaarten in en vanuit de Nederlanden (dr J. van Herwaarden); Een andere kijk op profane insignes (M. Jones); Het gebruiksvoorwerp als beeldteken (A.G.A. van Dongen); Pelgrimeren: mobiliteit en economie (drs J.M. Baart); Karel de Grote en de borchgravinne van Vergi (prof.dr A.M. Koldeweij).

Deze rijk geïllustreerde uitgave verschijnt medio november. U kunt een exemplaar in uw bezit krijgen door f 28,- over te maken op girorekening 5004297 van Van Soeren & Co te Amsterdam, onder vermelding van 'Heilig en Profaan'. Het boek wordt u dan na verschijnen toegestuurd. De uitgave is ook verkrijgbaar via de boekhandel en bij Museum Boymans-van Beuningen.

Van Soeren & Co, uitgevers sedert 1910
 Rooseveltlaan 191, 1079 AP Amsterdam
 Telefoon 020-6446458, Fax 020-6421636

VRAGENRUBRIEK

Reeds in de middeleeuwen werden tinnen voorwerpen door de stedelijke overheden gekeurd ter controle op de naleving van de voorgeschreven kwaliteitsnormen van de door de tinnegieters gebruikte alliage. Als bewijs van goedkeuring werd het voorwerp gemerkt, oorspronkelijk veelal met stadswapen. B. Dubbe schrijft hierover in zijn boek "Tin en tinnegieters in Nederland" (blz. 100) o.a. het volgende:

"De eeuwen door hebben de steden hun wapen als zichtbaar teken van goedkeuring gebruikt. Indien wij bedenken, dat het tin in de middeleeuwen door vanwege de stad aangestelde "waardijns" op kwaliteit werd gekeurd, die daar bij stellig het "stadswapen" hebben gehanteerd, dan kunnen wij veilig aannemen dat het stedelijk wapen het oudste kwaliteitsmerk is".

Vraag:

Hoe bepaalden destijds de keurmeesters de alliage van het door de tinnegieters gebruikte tin? Welke technieken hadden zij hiervoor tot hun beschikking?

H.J.E. van Beuningen

Antwoord:

In B.Dubbe "Tin en tinnegieters in Nederland, Lochem 1978" zijn enige wijze van essaieren besproken op pagina 149 tot en met 151.

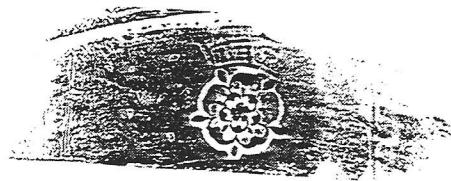
Na de 17e eeuw kwam van het toezicht op de alliages niet veel meer terecht. Zie hiervoor bijvoorbeeld B. Dubbe - Het tinnegietersambacht te Deventer, in Versl. en Med. Ver. tot beoefening v. Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 77 (1962), p. 37-148.

Redactie

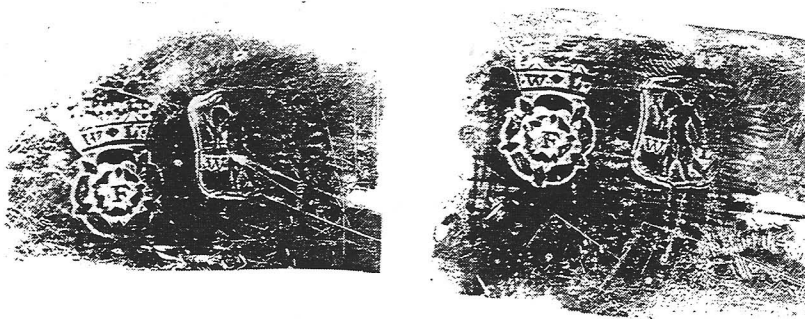
Vraag:

Ik ben in het bezit van een tinnen kandelaar, waarvan een soortgelijk exemplaar is afgebeeld in Dubbe, blz. 271, afb. 147. Mijn exemplaar is hoog 16 cm. en voorzien van het hierbij afgebeeld roosmerk: IH[T?]. De derde letter is niet echt scherp afgeslagen.

Komt dit type voor? en wie kent de maker?

Wie kent de afgebeelde merken W.L. die voorkomen op de achterzijde van twee tinnen schotels met een diameter van ca. 41 cm.?

J.P.A. Wortelboer

JAN BEEKHUIZEN "KUNST- en ANTIEKHANDEL"

Makelaar en Beëdigd Taxateur "ANTIÉK TIN"

**Nieuwe Spiegelstraat 49
1017 DD Amsterdam**

Tel: 020 - 6263912

Fax: 020 - 6275905

=====

**Deelnemer "The European Fine Art Fair"
te Maastricht
9 - 17 maart 1996**

STAND 254

Een zgn. "Toulouse Fontein", niet gemerkt
Omstreeks 1700